

Gazdag Ferenc

A Monnet-kód csapdája

Gyurgyák János: *Európa alkonya? Utak és tévutak az európai történelemben és politikában* című könyvének bemutatása

Recenziók jobbára azért íródnak egy-egy kiadványról, mert az ismertetés készítője olvasásra kívánja ajánlani a szóban forgó művet. Gyurgyák János legújabb kötetével kapcsolatban nem nehéz ajánló sorokat fogalmazni. Bár a könyv nem tartozik a könnyű olvasmányok sorába, s helyenként komoly előismereteket igényel, de egy kifejezetten érthetően megírt, széles körű szakirodalomra támaszkodó, történelmileg és politikailag is értelmezhető, releváns munka. Napjaink megosztott intellektuális palettáján a klasszikus konzervatív munkák közé sorolható. Jó szívvel ajánlható szakembereknek, érdeklődőknek, politikusoknak és értelmiségieknek egyaránt.

A szerző eddigi munkáit ismerve a témaválasztás szokatlan. Gyurgyák János az elmúlt másfél évtizedben a 19. és 20. századi magyar eszmetörténet fajsúlyos kérdéseiről (magyar nacionalizmus, zsidókérdés, a magyar fajvédők) írt, és ezek után igencsak jókora fordulatnak tűnik az európai integrációról publikálni. A szerző maga is érzi, hogy indokolnia kell az új témát: „A legnagyobb ok e könyv megírására nagyon is prózai volt: az intellektuális kíváncsiság. Érdekelt, hogy honnan jött, s merre tart Európa.” (11. oldal) Egyébként elég ritka, ha egy szerző bevallja, hogy az új kutatási területválasztás az előző témáitól való meneküléskényszerből fakad. Az intellektuális kíváncsiság egyébiránt remek hajtóerő. Öt év alatt Berlinton Oxfordon és Bécsen át Moszkváig könyvtárak sorába hajtotta a szerzőt, aki szakkönyvek tucatjain rágta át magát, hogy kérdéseire válaszokat keressen. Az irdatlan mennyiségű anyag kezelése önmagában érdem, de a szerzőnek nem erőssége a dicsekvés, holott néha oka lenne rá. De ő például szerényen még óvja is az óvatlan olvasót a közel 700 lábjegyzet végigolvasásától.

A könyv címe kétségtelenül azonnal reminiscenciákat kelt Oswald Spengler kerek 100 évvel korábbi, elhíresült munkájára (*A Nyugat alkonya. A világtörténelem morfológiájának körvonalai*. I–II. kötet), de az analógiák/párhuzamosságok itt jobbára véget is érnek. Spengler kétkötetes műve a lineáris fejlődésre támaszkodó pozitivisták és Európa-centrikus értelmezésekkel szemben az emberi történelem eddigi nyolc nagy kultúrájának ciklikusan emelkedő és hanyatló, virágzó, majd elhervadó ismétlődését szegezi szembe. Gyurgyák pedig leírja, hogy őt nem Spengler metafizikus-filozófiai

történelemszemlélete, vagy elemzéseinek helytállósága érdekli, hanem munkájának egyetlen eleme: az Európára vonatkozó koncepciója (66 oldal). Egyébként kifejezetten izgalmas, ahogy Spengler elemzésein keresztül rámutat az évszázaddal ezelőtt született jóslatok azon elemeire, amelyek bekövetkeztek: az urbanizáció, a metropoliszok térnyerése, a család intézményének szétzilálódása, Európa demográfiai megroggyanása, a munka nélkül szerzett jövedelmek arányainak brutális növekedése, a modernizáció és a demokrácia szembekerülése, valamint általában az európai értékek megkérdőjelezése, a művészet elkorcsosulása. Gyurgyák azonban összességében úgy látja, hogy Spengler kötetének megjelenése óta eltelt évszázad lényegében nem igazolta a szerző téziseit.

Gyurgyák figyelmét Európára, egészen pontosan annak szinte szinonimájává vált Európai Unióra koncentrálja. Kutatásai során összetett és nehezen megválaszolható kérdéseket tett föl magának: Melyek az ismertetőjegyei az európaiságnak? Vannak-e Európának közös gyökerei, tradíciói és értékei? Lehet-e föderációt alkotni közös európai identitás nélkül? Azonosak-e az európai polgárok, népek, nemzetek, régiók jövőre vonatkozó céljai és törekvései? Mit jelent az egyre szorosabb unió fogalma a gyakorlatban? Mi a különbség a nemzetek Európája, az európai konföderáció és föderáció között? Lehetséges-e démosz nélküli demokrácia? Mi Németország helye és szerepe Európában? Mit gondolnak az oroszok Európáról? Ezek a kérdések önmagukban széttartóak, összefonásukat a szerző két szálon igyekszik megoldani. Ez a két kérdés egyúttal a kötet gerince is: mit jelent Európa, és merre tart földrészünk?

A történész nem tud nem történész lenni. Gyurgyák az európai integrációs folyamatok vizsgálatánál a narratíva olyan szintjét választotta, amelyek csak többszörös áttétellel transzponálhatók a politika síkjára. Az olyan kérdések, hogy mit tartalmaz Európa fogalma, mennyire egyedi történelmi jelenségek az európai jelző mellé társítható jellemzők: a kumulatív felhalmozás, a dinamizmus és a stabilitás fogalmai, továbbá hogy a pluralizmus, a demokrácia és a sokszínűség miként kapcsolódhatott egymáshoz egy törekeny, de mégiscsak működő formációban, ugyanakkor rámutatva, hogy minden ezen belső ellentmondásosság organikus része magának az európaiságnak. És hozzátevé azt is, hogy az Európai Unió fenntartása és működtetése eredményeként fennálló béke és biztonság a kontinensen végül is kiváló eredmény az EU közös költségvetését jelentő 1%-nyi nemzeti jövedelemért cserébe. Tehát az európai integráció minden tökéletlensége ellenére kézzelfogható eredményeket hozott: hét évtizedes békét, a kialakult válságok leküzdését és elévülhetetlen érdemeket a világ válsággócaiban játszott pozitív szerepért.

Szerzőnk elegánsan udvarias a modern (azaz időhiányban szenvedő, a vaskos köteteket végigolvasni sokféle ürügy okán képtelen) olvasóval: összefoglalja vizsgálatának intellektuális eredményét. Eszerint:

Európa földrajzi, geopolitikai, kulturális, vallási, nemzeti, identitásbeli szempontból megosztott kontinens maradt.

1. A megosztottság, azaz jóhiszeműen fogalmazva, a sokszínűség a második világháború óta tartó integrációs törekvések dacára is alapvető jellemző maradt. Ennek következtében nem jött létre közös európai identitás, egységes európai társadalom, európai közvélemény, s bármilyen integrált politikai struktúrához szükséges európai politikai közösség. Mindezek okán a föderális Európa

- (politikai nyelven szólva: az Európai Egyesült Államok) célkitűzése egy felettebb kockázatos és kalandos vállalkozás.
2. Ugyanakkor az integráció a föderalista *spill over* elméletnek megfelelően már sok vonatkozásban túlfutott a tradicionális nemzetállami együttműködés keretein, az EU nemzeti hatáskörök jókora csomagját gyűjtötte össze. Az ebből való visszalépés messzemenően nagyobb kárt okozna, mint amennyit a formális függetlenség hozhatna a tagállamok kormányai számára. Különösen igaz ez a kisebb tagállamok esetében.
 3. A demokratikus rendszerek legitimitási mechanizmusa nemzeti alapozású, és ennek föderális szintre való áttolására épp a diverzitás miatt Európában semmi esély. Az Európai Unió csapdába került.
 4. A járható út egy konföderáció lett volna, azonban az integrációt elindító alapító atyák – közelebről Jean Monnet –, a rendszerbe beépített állandó reformkényszerrel (Monnet-kód) kényszerpályára terelte az integrációt. (A kerékpárhasonlat nagyon kifejező. A kerékpár egy olyan jármű, amit állandóan hajtani kell, mozgásban kell tartani, különben egyszerűen felborul.) A kényszerpályáról való letéréshez (politikául: az alapszerződések módosításához, illetve annak újraszabásához) az összes tagállam egyetértése lenne szükséges. Ez az egyetértés nincs meg a kibővülések miatt túlságosan heterogénné vált unióban.
 5. A brit kilépéssel alapjaiban kérdőjeleződik meg az *ever closer union* sohasem definiált tartalma és mechanizmusa, és az EU alapvető történelmi választás kényszere elé került.
 6. A kilátásokkal kapcsolatban a szerző felettebb óvatos: „ma leginkább realitása e *praxis* folytatásának van mindaddig, amíg egy világgazdasági válság ki nem kényszerít ennél radikálisabb lépéseket” (14. oldal). Az egész nemzetközi rendszert megrázó globális válság viszont valószínűleg azon ritkaságszámba menő eshetőségek egyike, amelyre az EU összes vezetője a „Csak ezt ne!” reakcióval reagálna.
 7. Gyurgyák János munkája a szó közvetlen értelmében konzervatív, stílusa is hagyományt őrző, de fejtegetései néha feleslegesen akadémikus hangvételűek, több helyütt nehézkes a gondolatmenetek követése. Egyes értelmezések indokolatlanul nagy teret kapnak, például Halecki kötetének bemutatása, azt a benyomást keltve, hogy a történelmi/társadalomtudósi logikák ellentmondásaira való rámutatás egyúttal kulcs lehetne a válaszokat kereső politikai vezetők számára.

A hat fejezetből álló munkát egyensúlytalanná tette a geopolitikai szál beszövése, és különösen a német és orosz Európa értelmezések külön fejezetbe emelése. Nem annyira azért, mert az egyébként feszesen tartott vizsgálati irányt kibillentli az addigi tárgyalási logikából (mindkét téma szervesen illeszthető az európai integrációs témához), hanem főként amiatt, hogy a szerző egy saját maga által keltett hiátust generált. Az orosz és a német Európa-kép mellől ugyanis fájón hiányzik a többi európai hatalom párhuzamos interpretációja. Az európai fejlődés, illetve az európai integrációnak ugyanúgy van olasz, spanyol, francia és brit olvasata, mint a németeknek. Nem is említve az amerikai interpretációkat, vagy a közvetlen politikai dimenzióba visszalépve a közös francia–német „d’après vous Valéry” szellemben fogant megközelítéseket.

Az Európa alkonya? kötet címe kérdőjellel végződik. Olvasatomban ez azt is jelenti, hogy szerzője a politikusokkal szemben érzett minden ellenszenve dacára történelmi vizsgálataiban egy pillanatra mégiscsak előre néz. A globalizáció eddig elért működési szintje és az euró bevezetése nyomán felállított intézményi változások miatt ugyan kivihetetlennek látja az integrációra vállalkozó európai nemzetek visszafordulását a klaszszikus nemzetállami keretekhez (ezzel az értékeléssel feltehetően a föderalisták minden képviselője egyetértene), de nem zárja ki azt sem, hogy az európai államok történelmi „befejezetlen kalandja” további sikertörténet maradjon.

(Gyurgyák János: *Európa alkonya? Utak és tévutak az európai történelemben és politikában*. Budapest, Osiris Kiadó, 2018, 326 oldal)

